

Радіонова Л. О.,
канд. філос. наук, доцент, доцент кафедри філософії і політології,
Лелюк Д. А.,
студентка 2-го курсу факультету менеджменту,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

КОНЦЕПТ «МІСТО»: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Аналіз генезису міста передбачає його розгляд з точки зору лінгвістики і в той же час як елемента культури, що виконує цивілізаторську роль. Взаємозв'язок цих підходів допомагає розкрити термін «концепт», бо концепт реалізується як об'єкт ідеального світу, який має ім'я і відображає культурно-обумовлені уявлення людини про світ в процесі культурно-мовного освоєння дійсності [1].

Первинно культурні концепти сприймаються на емоційному рівні, і вони, скоріше, схожі на опис «прототипічних моделей поведінки або сценаріїв, які задають послідовність думок, бажань, почуттів» [2, с. 43]. Такий складний концепт, як «місто», пояснюється і усвідомлюється людьми через стереотипність сприйняття різних міст, що належать до власне матеріального світу. Причому ці міста можуть сприйматися як зі знаком «плюс», так і зі знаком «мінус». Звідси випливає, що в усвідомленні і осмисленні концепту «місто» різними соціальними групами, верствами і індивідами має значення вироблення певного, зафіксованого в даній культурі або субкультурі еталонного уявлення про місто як зосередження «добрих» чи «злих» сил. Абсолютно очевидний асоціативний зв'язок етичних, культурних категорій з «іменами» міст.

В історії культури ми можемо знайти безліч прикладів такого роду: початок і вихідна концентрація національної культури – Київ («матір руських міст»), святість і зосередження істинного християнства – Москва («Москва – третій Рим»), велич і розумність – Петербург (місто, створене «генієм Петра»), збереження і дбайливе ставлення до культурних традицій – Львів тощо. Такого роду редукція абстрактного образу до цілком конкретного уявлення про те чи інше місто веде до того, що деякі ціннісні характеристики, важливі для соціуму, цілком однозначно закріплюються за тим чи іншим станом міста. Так, в радянський і пострадянський період за Харковом закріплюється образ міста машинобудування та студентської столиці України, населення якого має високий потенціал інтелігентності. Тому Харків асоціюється з центром інтелектуальних пошуків, «науковим» містом, студентським містом. У цьому ж плані можна міркувати про «Одесу-матір», яка з часів громадянської війни закріпила за собою образ відважного портового, певною мірою криміналізованого міста. Кривий Ріг та інші «робочі» міста асоціюються з напруженою працею, високим «умінням» рук.

Даний процес «індивідуалізації» концепту, його освоєння індивідом в ході конкретизації смислової і образної змістовності концептів кореспондується з ідеями французького соціолога С. Московічі, вираженими їм в теорії соціальних уявлень. Він називав подібний процес «об'єктивуванням», в ході якого невідоме знання перетворюється у відоме шляхом перетворення індивідом абстрактних концептів в щось більш конкретне в ході перенесення того, що міститься в нашому розумі, на цілком реальний об'єкт [3, с. 29]. С. Московічі в своїй теорії соціальних уявлень розглядав проблему виникнення і розвитку концептів, концептуальних схем, де формується система значень і особистісного сенсу суб'єкта в ході соціальних інтеракцій. Дані концептуальні схеми інтерпретують, класифікують і видають типи різним чином в культурах, класах або групах, світі думок і уявлень.

Теорія колективних уявлень С. Московічі відрізняється від концепції Е. Дюркгейма, у якого колективні уявлення володіють примусовим характером по відношенню до індивіда та існують протягом багатьох поколінь. С. Московічі вважає, що соціальні уявлення виникають в повсякденній комунікації і мають відповідну структуру. Головну роль тут відіграють концепти, що містяться в уявленнях, які отримують завдяки «натуралізації» певну форму існування, яка дозволяє їм бути конституючим фактором соціальної реальності. В результаті, соціальний процес являє собою процес когнітивного освоєння дійсності, в якому об'єкти пізнаються і диференціюються на основі моделі попереднього досвіду.

Концепти у С. Московічі грають важливу роль по відношенню до соціальної дійсності, їхньою специфічною властивістю є «поля уявлення», які означають ієрархічну єдність елементів змісту, образних та смислових компонентів.

Концепти складні за своєю структурою і представленістю в людській свідомості. Так, Л. О. Чернейко вважає, що слід виділити чотири рівні усвідомлення концептів в індивідуальній свідомості і, відповідно, чотири модуси їхнього існування в колективній свідомості: інтуїтивний, геометричний, метафоричний, дискурсивний [4]. Відзначимо, що власне дискурсивне існування концептів культури в колективній свідомості ставиться даним автором на останнє місце. Це не випадково, бо понятійне ядро концепту і відповідної системи дефініцій є продуктом спеціалізованого культурологічного, соціологічного, філософського та лінгвістичного аналізу.

Для звичайних, пересічних членів спільноти ключові концепти культури існують, перш за все, не в дискурсивному вигляді, а у формі невизначених, багатовимірних образів, а не понять. Сам С. Московічі стверджував, що колективна свідомість воліє оперувати не поняттями, а образами, де абстрактне існує в формі конкретного: «... Матеріальність – це більш конкретна форма вираження соціальних відносин і переконань, ніж абстрактні поняття» [5, с. 167]. На думку С. Московічі, сучасний капіталізм – це символічний капіталізм, що ґрунтується не скільки на машинах або грошах, скільки на комунікаціях. При цьому дані комунікації апелюють, скоріше, не до індивідуальної, а до

колективної свідомості, тобто не до понятійного та дискурсивного, а до образного строю мислення. В результаті ключові концепти національної культури сприймаються через конкретні, прецедентні імена.

Заміщення абстрактного концепту «місто» в даному випадку відбувається через конкретні образи міст, що втілюють ті чи інші риси національної ідеї і культури. Звідси культурний концепт є, з одного боку, відображенням і втіленням існуючої ціннісної картини світу, а з іншого боку, багато в чому формує і визначає дану картину світу і тим самим впливає на моделі соціальної поведінки членів цієї спільноти [1].

Таким чином, культурні концепти мають підвищену соціальну значимість і, водночас, нескінченну варіативність індивідуального сприйняття, при якому його освоєння може володіти найрізноманітнішими (від позитивного до негативного) відтінками культурного сенсу. Культурна картина світу членів цієї спільноти існує в цілісному вигляді тоді, коли його члени в тій чи іншій формі знайомі з загальнонаціональними інваріантами цих концептів і особистісним чином освоюють їх. Слід мати на увазі, що різні соціальні групи (насамперед ті, які володіють засобами впливу на суспільну думку) прагнуть узурпувати і інтерпретувати в своїх інтересах культурні концепти. Згадаймо, наприклад, скільки разів в залежності від політичних та інших цілей перейменовувалися наші міста, наприклад, Кропивницький: до 1924 року – Єлисаветград, до 1934 року – Зінов'євськ, до 1939 року – Кірове, до 2016 року – Кіровоград. У кожному з цих перейменувань пропонується «своє» значення в якості єдиного можливого, тим самим індивід втягується в «тоталітарний дискурс», де головною інтенцією мовця стає навіювання. «Дискусія про перейменування наших міст здійснювалася як суто політична. Згідно радянської ідеології у назви «Кіровоград» було стійке конотативне значення: ім'я міста пов'язане з ім'ям Кірова. Це, однак, зовсім не очевидно. Коректніше говорити про те, що дана конотація відсилає до радянського минулого, але не до фігури Кірова. А це минуле дуже різноманітне, і тому тут має місце розмаїття конотативних значень.

Актуальний сенс слова визначається його функціонуванням в конотативних контекстах в даному мовленнєвому співтоваристві, значенням, що розділяє сучасне суспільство, і тому треба дивитися, який сенс воно розділяє. А цих смислів дуже багато. Подібного роду образна релятивізація концептів національної культури ставить під загрозу розмивання її основ. Перейменування міст далеко не мирна річ, бо багато в чому може бути спрямована на конфронтацію образів міста, яка виключає їх взаємний діалог. С. Московічі писав: «Методологічний соліпсизм є ознакою безладної комунікації: кожен індивід або група говорить власною приватною мовою і хоче, щоб вона сприймалась як мова публічна, що передбачає взаємообмін і дебати. Однак останнє виключається з будь-якої загальної відповіді на питання: «Як жити?». Виключається тому, що у кожного є своя відповідь – навіть коли питання ще не поставлено» [5, с. 509-510].

Концепт має складну структуру. Вона включає в себе і те, що належить будові поняття, і те, що робить його фактом культури: початкову етимологічну форму, сконцентровану і згорнуту до головних моментів історію, існуючі в даний час оцінки, асоціації тощо. Виходячи з цих методологічних положень, з одного боку, можна визначити концепт «місто» як те, що існує в культурі як поняття і образ, завдяки яким вона впливає на формування ментального світу людини, а, з іншого боку, сам індивід «будує» культуру суспільства за допомогою переінтерпретації значень даного концепту.

Список джерел

1. Радионова Л. А. Концепт города в философии культуры. *Город. Культура. Цивилизация* : матер. международной науч.-теорет. интернет-конф. Харьков, ХНАГХ, 2012 г. X. : Изд-во ТОВ Друкарня Мадрид, 2012. С.103–110.
2. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры. Изд. 3-е, испр. и доп. М. : Академический Проект, 2004. 991 с.
3. Moscovici S. Social Representations Theory / *Nordicom Review*. 32 (2011) 2, pp. 3-16. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/43557448.pdf>
4. Чернейко Л. О. Лингво-философский анализ абстрактного имени. 2-е изд., перераб. М. : Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2010. 272 с.
5. Московичи С. Машина, творящая богов. М. : изд-во Центр психологии и психотерапии, 1998. 560 с.

Смольницька О. О.,

канд. філос. наук, старший науковий співробітник, член ІСОМ,
Київський літературно-меморіальний музей Максима Рильського, Україна

МІСТО ЯК ФЕНОМЕН В АНГЛІЙСЬКОМУ РОМАНТИЗМІ: БАЛАДА РОБЕРТА БРАВНІНГА «ЯК ПРИВЕЗЛИ ДОБРІ ВІСТІ З ҐЕНТА ДО АХЕНА»: СУЧАСНИЙ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ

Місто як феномен є частим предметом студій у філології, філософії, психології та інших гуманітарних дисциплінах. Його можна розглядати (залежно від контексту) як символ, архетип, міф, міфологему, образ, образ-символ тощо. Місто є об'єктом, але і суб'єктом: воно має владу над героєм, підкорює його, пожирає тощо. Отже, це питання вимагає символічного, архетипного та ін. аналізу. Відповідно, цікаво простежити у перекладознавстві як теорії та у конкретних художніх перекладах (як на практиці) рецепцію міста – у текстах, де цей локус є провідним. Відповідно, місто може бути мікроконтекстом, але у конкретному творі.

Дослідження аналізує популярну баладу відомого англійського романтика Роберта Бравнінга (Браунінга, Robert Browning, 1812–1889) «Як привезли добрі вісті (новини) з Ґента до Ахена» («How They Brought The Good News From Ghent To Aix», 1845 р.). Матеріалом аналізу є оригінал і два поетичні переклади – російський (В. Левіка) та власний український. Перший класичний, другий